

Kvinnor skapar kyrkorum: Kvinnliga präster, kläder och yrkesroll

Birgitta Meurling

När jag prästvigdes, 21 år gammal var det prästklänning som gällde. Det hade övergått från Margit Sahlins modell med motveck runt midjan till helskuren klänning som väl var. Min klänning slutade ovanför knäet, mina äldre kollegors gick en bra bit nedanför knäet, så jag blev känd som präst i kortkort. Fast den var bara kort. Det klassiska kvinnoprästkorset hade jag till förstås. Min klänning hade ingen elva, som många av de första kvinnliga prästerna hade.¹

Så berättar kontraktsprosten och kyrkoherden Lisa Tegby i svar på min frågelista om prästkläder. När hon tillträdde en tjänst i Ålidhems församling i Umeå 1971 väckte hon uppmärksamhet som landets yngsta präst.² ”Hon beskrevs som blond, rundkindad och sminkad – i kort kjol.”³ Därmed bröt hon mot den gängse föreställningen om hur en präst skulle se ut: en man iklädd svart kaftan och långbyxor med prästkrage och prästelva eller möjligen klädd i kostym med prästskjorta och rundkrage.

Präster och kläder, kan det vara något att forska om? Ja, faktiskt. Vid de tillfällen jag hållit föredrag om prästers ämbetsplagg har jag fått förvånansvärt positiv respons.⁴ Kanske beror det på att frågor om klädsel, mode och identitet ligger i tiden, kanske på att kyrkans värld för många idag ter sig mindre välbekant än för några decennier sedan. Därmed blir den också lite exotisk. ”Och så skapa kvinnlighet i allt detta, det kan inte vara lätt!”, som en av mina kolleger uttryckte det under en lunchpromenad, när vi samtalade om den balansakt som det kan innebära att vara kvinna i prästyrket.

Jag har kallat denna artikel ”Kvinnor skapar kyrkorum” och det av flera skäl. Kvinnliga präster skapar kyrkorum genom att i professionell yrkesutövning vara med och forma det budskap och de ritualer som framförs i det

fysiska kyrkorummet. Denna process är en form av platsbyggnad. Det innebär att människor agerar i relation till objekt och människor i sin nära omgivning privat och professionellt. På så vis skapas tids- och rumsmässigt avgränsade sammanhang, varigenom en meningsfull och begriplig värld konstrueras (Berglund-Lake 2001:13). Platsen intas. I detta fall intas kyrkorummet av de kvinnliga prästerna. Men kvinnor i prästämbetet skapar också kyrkorum i mer överförd bemärkelse genom att ta plats inom ett tidigare manligt dominerat yrkesområde.

Föreliggande artikel baseras på en undersökning om präster, yrkesroll och kläder. Här låter jag två kvinnor, Lisa och Britt-Inger, fungera som huvudinformerare.⁵ Ytterligare material som artikeln baseras på består av frågelistsvar samt intervjuer med ett antal kvinnor i prästyrket.⁶ För enkelhetens skull kallar jag dem alla, oavsett om de intervjuats eller besvarat min frågelista, för informanter. Min undersökning handlar om såväl manliga som kvinnliga prästers ämbetsplagg, men i denna artikel är det kvinnliga prästers syn på ämbetsklädseln som diskuteras.⁷ Efter en kort presentation av prästernas yrkeskläder låter jag informanterna själva komma till tals. De får bland annat ge sin syn på vilka plagg som är passande, snygga, bekväma och lättskötta. Deras syn på frisyrier, smink och smycken framskyntar också. Kort sagt, vad som gör en kvinna i prästrollen respektabel till det yttre. Därigenom tangeras också frågan om hur mycket kvinnlighet, som i olika bemärkelser är lämplig att exponera.⁸

5 Vanligen brukar jag ge mina informanter fingerade namn, men Lisa Tegby är i detta sammanhang svår att anonymisera och jag kallar henne fortsättningsvis oftast vid förnamn. Britt-Inger är däremot ett fiktivt namn.

6 Att tala om ”kvinnliga präster” anses av många vara problematiskt, då det signalerar att det är fråga om en ”annan sorts” präster än manliga sådana, en avvikelse från normen. Därför talar man hellre om ”kvinnor som präster”, ”kvinnor i prästämbetet” eller ”prästvigde kvinnor”. Självt föredrar jag uttrycket kvinnlig präst, eftersom det är smidigare rent språkligt, men jag är medveten om problematiken.

7 Den liturgiska klädseln, de plagg som bärs vid gudstjänster, står inte i fokus för min undersökning, men den berörs ibland av informanterna.

8 Artikeln är deskriptiv till sin karaktär, men projektet som sådant har hämtat teoretisk inspiration från forskning som handlar om kropp, identitet och genus, kläder, performance och materialitet (t.ex. Gradén & Petersson McIntyre, red., 2009, Butler 1990, Damsholt m.fl., red., 2009).

1 Svar på frågelista 2012-04-15. För läsbarhetens skull har enstaka stav- och skrivfel korrigerats.

2 Lisa Tegby är född 1949 och prästvigdes 1971. Hon är sedan 1994 kontraktsprost i Ume kontrakt och kyrkoherde i Ålidhems församling sedan 2006. (Frågelistsvar 2012-04-15.)

3 *Tidningen Ångermanland* 2000-06-27 samt citat i Irlinger (2005:11).

4 Denna artikel är en omarbetad version av det föredrag som hölls i Bergen. Se även Meurling 2011a och b samt Meurling 2012.

Sahlinklänningen är godkänd av biskopsmötet och bärs här med elva. Foto: Författaren

PRÄSTKLÄDER EFTER 1960 – UTVECKLING, VARIATION OCH MODE

För att läsaren lättare skall kunna följa diskussionen om prästkläder bör några ord sägas om plaggens utformning. Jag går dock inte närmare in på prästdräktens historiska utveckling.⁹

År 1958 beslöt kyrkomötet att kvinnor i framtiden skulle kunna vigas till präster i Svenska kyrkan. Detta beslut kom bland annat att få konsekvenser för utformningen av prästernas ämbetsplagg, som tidigare varit tämligen enhetliga. De förändringar som männens prästdräkt har genomgått under århundradenas lopp kan betraktas som variationer på ett någorlunda stabilt grundtema, även om inte heller denna dräkt varit helt okänslig för modeväxlingar. Nu måste emellertid en ny ämbetsdräkt utformas.¹⁰

De tre första kvinnor som prästvigdes i Svenska kyrkan var Elisabeth Djurle (f. 1930), Ingrid Persson (1912–2000) och Margit Sahlin (1914–2003). Det skedde på Palmsöndagen 1960 och den för eftervärlden mest kända av dem torde vara Margit Sahlin, som framstår som en emblematiske *miraculée* för att använda Pierre

⁹ Den som intresserar sig för prästdräktens historia i ett längre perspektiv hänvisas till Nils-Arvid Bringéus *Den kyrkliga seden* (2005) och Gunnel Berggréns *Prästens kläder och kyrkans textilier* (2002).

¹⁰ Jag använder termer som ämbetsdräkt, ämbetsplagg, ämbetsklädsel, ämbetskläder och yrkeskläder synonymt.

Bourdieu's terminologi (Moi 1996). Det innebär i det här fallet att hon kan betraktas som en portalfigur i debatten om kvinnliga präster och därtill en profilerad intellektuell (Sahlin & Nordlander 2010). Hon var verksam på många områden, även i arbetet med att skapa en prästdräkt för kvinnor. Den klänning som designades kom så småningom också att kallas för just *sahlinklänningen*.

Hur ser då sahlänningen ut? Den är svart och den runda kragen och ärmarnas nedre del är kantade med vita band. Kjolen har motveck i linningen (Sahlin & Nordlander 2010). Tanken var att klänningen skulle vara tidlös i sin utformning, men så småningom kom den ändå att kännas en smula omodern. Senare kom den att bli helskuren med lätt utställd kjol, precis som Lisa Tegby nämner i det inledande citatet. Margit Sahlin formgav också tillsammans med silversmedsmästaren Claës E. Giertta ett silverkors, som de första kvinnliga prästerna bar till sina prästklänningar i stället för *prästelva* (Engström 2008:25). Prästelva kallas de två tunna, stärkta tygflikar som fästs framtill vid den runda, stela krage som prästen bär till sin kaftan (med lite god vilja kan man tänka sig att flikarna ser ut som två ettor). Senare blev det vanligare att bära elva i stället för silverkors till prästklänningen.

Den första prästklänningen fick så småningom konkurrens av andra ämbetsplagg för kvinnor och numera används den inte särskilt ofta. Just den klänningen signalerar ett särartstänkande som omfattades av Margit Sahlin, men som många präster

Ung pastorsadjunkt i kaftan med kaftankrage och prästelva. Omkring 1950. Foto: Privat ägo

Den fotsida talaren bärs av vissa präster idag. Foto: Författaren

idag inte känner igen sig i (Sahlin & Nordlander 2010 samt intervju 2012-04-04). I stället har fr.o.m. senare delen av 1980-talet kaftan och kaftanett, som tydligt anknyter till den manliga ämbetsdräkten och därmed till ett likhetstänkande, kommit i bruk.¹¹ Kaftanen är den långrock som bär släktskap med fracken och som den manlige prästen bär till vit skjorta, prästkrage, prästelva och svarta byxor. Kvinnor kan också bära kaftan eller kaftanett, som det då ibland kallas beroende på rockens snitt och längd, till längre eller kortare kjol, men även till långbyxor. Det finns även en del andra varianter av prästklänningar och tunikor för kvinnor i prästämbetet. Kanske kan man säga att de balanserar mellan likhet och särart, men att de ändå ligger närmare likhetstanken, eftersom de ofta anknyter till den traditionella prästdräkten. På senare år har även den s.k. talaren kommit allt mer i bruk och kan användas av såväl kvinnor som män.¹²

Idag tycks dock varken män eller kvinnor använda den traditionella ämbetsdräkten särskilt ofta. Den har fått konkurrens av den s.k. prästskjortan i olika färger med insticks- eller *frimärkskrage*.¹³ Det är ett praktiskt plagg som kan bäras till kavaj, jacka, tröja eller kofta

¹¹ Diskussionen om likhet respektive särart handlar i korthet om huruvida man betraktar män och kvinnor som i grunden olika (särart) eller lika (likhet). För en översikt av genusteoretisk begreppsbyggnad, se Carlsson Wetterberg & Jansdotter (red.), 2004.

¹² Om talaren vet *Nationalencyklopedin* att berätta att det är en fotsid, vid och veckrik svart kappa, som sedan medeltiden använts av bl.a. präster och jurister i vissa länder (www.ne.se).

tillsammans med kjol eller långbyxor. Lisa berättar: "Klädkoden lättades också upp – mot mitten av 80-talet blev det möjligt att ha svart dräkt eller kjol och kavaj till prästskjorta. Eller bara en snygg kofta eller jacka till svart kjol och prästskjorta."

Variationsmöjligheterna är betydligt fler med en prästskjorta med frimärkskrage än med kaftan och kaftanett. Dessutom är skjortorna mer lättskötta. Man slipper kemtvätta dem och de kan, som sagt, kombineras med civila plagg. Från och med början av 2000-talet finns också trikåtoppar för kvinnliga präster. En av de första som lanserade dessa var designern Maria Sjödin i kollektionen *Casual Priest*.¹⁴ De uppskattas av många, eftersom de är figurnära och upplevs som mer kvinnliga än vanliga bomullsskjortor (Engström 2008:33, Rosenhorn 2009:27:ff). Lisa berättar vidare:

...jag har två prästskjortor i trikå som min sömmerska /.../ sytt och det är nästan de enda prästskjortorna jag använder nu. Trikån är så bekväm och mjuk. Jag har kollat lite på Maria Sjödens hemsida och tycker att dom är helt ok. Men jag föredrar de släta modellerna utan utställda ärmar.

De flesta informanter delar hennes uppfattning, men någon finner trikåtopparna för åtsmitande och anser därför inte att de passar i yrkessammanhang. De visar för mycket av kvinnokroppens former och man riskerar att dra uppmärksamheten från den seriösa yrkesutövningen. "För mycket" exponerad kvinnlighet kan äventyra yrkesrollens seriösa framtoning. Trikåtopparnas skapare, Maria Sjödin, beskriver plaggen som "sensuella men aldrig vulgära" (Rosenhorn 2009:27:ff). "Sensuella ämbetsplagg" låter dock i mina öron en aning motsägelsefullt, förmodligen även i informanternas.

Hur förhåller sig då prästkläder till rådande modetrender? Naturligtvis påverkas prästkläderna, likaväl som andra uniformsliknande plagg, av modet (Åse 2000, Larsson 2010). Det är inte unikt för vår tid. Så var exempelvis kaftaner och byxor under den gustavianska tiden inspirerade av sin tids modetrender med knä korta byxor och kortare rockskört. Tidlösa plagg är i realiteten ganska ovanliga. Lisa förespråkar för sin del mindre modepräglade ämbetsplagg. Som framgår av citatet ovan undviker hon utställda ärmar och är inte heller

...så förtjust i *Clergy collections* trikåtoppar med knappar som prydnad. Prästkläderna ska vara släta och inte ha en massa modedetaljer, tycker jag, dom detaljerna får sitta på andra kläder. Samtidigt inser jag att jag är lite inkonsekvent eftersom det nog var jag som introducerade en del av modetänkandet i de kvinnliga prästernas kläder genom den kjollängd

¹³ *Sockerbitskrage* säger man i Svenskfinland (<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/D3A8192F72ADA460C22578AF003013CE?OpenDocument&lang=SV>).

¹⁴ Dessa toppar har blivit populära och har fått efterföljare på flera håll. Se: www.casualpriest.com, www.clergycollection.com/produkter_pd_d.aspx

På 1960-talet var kaftanen fortfarande ett vardagsplagg för många präster. Den dolda elva kan tolkas på flera sätt, men här är skälen förmodligen praktiska. Far vill knappast riskera att få elvan skrynkad och nerkladdad av sin dotter. Foto: Privat ägo

som jag, mot skraddarens inrådan, drev igenom 1971. Men det hade ju inte varit jag annars... Dock håller jag ändå på det släta så mycket som möjligt. Och det gjorde jag väl redan då ... trots kjollängden

Att prästkläder påverkas av modetrender är således inte så märkligt. Mer överraskande är det kanske att tankar på det vardagliga och bekväma har smugit sig in i konstruktionen av prästplagg, vilket tar sig uttryck bland annat i beteckningar som Casual Priest trikåtop och Casual Clergy jeansskjorta. Den senare beskrivs i en broschyr från Håkanssons of Sweden som en ”skön jeansskjorta, unikt designad med frimärkskrage”.¹⁵ En prästskjorta skall således vara både bekväm och moderiktig. Tanken på bekväma plagg tilltalar de flesta informanter, medan de förhåller sig mer avvaktande till huruvida prästkläder också bör följa modetrenderna. Lisa säger apropå ämbetsplaggens relation till modetrender:

Ja, som jag sagt tidigare, jag tror det är oundvikligt att de gör det. Och det hör väl på nåt sätt också ihop med inkarnationen. Vi är präster i en viss tid och den tiden påverkas vi av och är en del av. Men jag tycker det är viktigt att vi inser att prästkläderna behöver ha ett mått av neutralitet och tidlöshet. De stora modesvängarna får vi ta ut på andra kläder.

Även här sammanfattar Lisa någorlunda väl informanternas allmänna uppfattning: i någon mån påverkas prästkläder av modets influenser – och bör så göra, menar somliga – men präster skall inte i sina ämbetsplaggs utformning slaviskt följa modesvängningarna. En viss neutralitet och diskretion tycks vara klädnormen.

HUR KLÄR SIG INFORMANTERNA?

Hur resonerar informanterna när de har valt sina ämbetsplagg? I det följande ges några exempel. Lisa Tegby beskrev inledningsvis sin första prästklänning. I fortsättningen hade hon lite svårare att hitta ett snitt som hon trivdes med:

Jag lät sy en ny prästklänning en bit in på 80-talet. En f.d. konfirmand som blivit sömmerska sydde den och den var lite längre än den första – slutade nästan mitt på knäet. Den hade jag inte så mycket, det var inte samma känsla i den /.../ I slutet av 90-talet beställde jag en dräkt med kaftanjacka av Margareta Forslund men den blev jag aldrig vän med – den kändes för snäv och instängd. När jag blev kyrkoherde 2006 lät jag en lokal sömmerska sy en kaftan i lite utsvängd kappmodell med lång rak kjol till. Den är jättefin och behaglig och jag använder den vid högtidliga händelser, vissa begravningar och när jag har t.ex. kh-mottagningsgudstjänster¹⁶ och invigningar som kontraktsprost. Vanliga söndagar har jag prästskjorta och snygga söndagskläder därtill – i dag hade jag t.ex. en palestinsk broderad kavaj och svart kjol till prästskjortan.

Britt-Inger är född 1968 och därmed nästan tjugo år yngre än Lisa. Hon berättar följande om sitt val av kaftan:

För mig var det viktigt att hitta en kaftan som passar mig som kvinna, men som är en kaftan och inte något som känns påhittat. /.../ Jag valde en skraddare i Uppsala. Hon ritade min kaftan som jag är mycket nöjd med! En rock med empireskärning så att den blir lite mjukare, lite mer kvinnlig. Men ändå – en kaftan. Till den en lång, rak kjol. Jag har haft samma kaftan hela tiden. Jag hoppas jag kan ha den många år till för jag är så nöjd med den och känner mig alltid fin och välklädd i den! Fördelarna är många, välklädd, korrekt, värdig, representativ. Nackdelar – jag kan inte komma på några.¹⁷

Här ser vi alltså att det är viktigt att framstå både som kvinna och som präst. Utsvängd kappmodell och empireskärning uppfattas av Lisa och Britt-Inger som ”kvinnliga” i snittet. Det gäller att inte se ut som en kvinna utklädd till man. Lisa igen:

Jo, som sagt jag har frimärksskjorta när det behövs. Den kombinerar jag med det mesta, jeans eller

¹⁶ Kh: förkortning av kyrkoherde.

¹⁷ Svar på frågelista 2012-09-27. För läsbarhetens skull har enstaka stav- och skrivfel korrigerats.

andra långbyxor eller kjol och jacka/kofta/tunika, det beror på sammanhanget. Men eftersom jag är en kjol- och klänningsmänniska blir det oftare kjol/klänning än långbyxor. Och jag har svårt för svarta byxor och svart kavaj – det tyckte jag att jag såg för många kvinnor som nästan klädde ut sig till män på 70-talet och inte minst då var det ju viktigt för mej att vara den kvinna jag var/är – jag behövde inte göra mej till man för att vara präst.

Lisa behöver således inte ”klä ut sig” till man, för att känna sig som präst. Några andra informanter förklarar däremot att det är viktigt för dem att se ut som ”riktiga” präster, inte som tanter i klänning. Det gäller alltså att gå balansgång, om man som kvinna (!) inte vill ha något slags prästklänning. Gärna kaftan, men en med ”kvinnlighet” skärning. Det kvinnliga associeras således här med böljande linjer och snitt, det manliga med raka och avskurna linjer. Värt att notera är att Lisa och Britt-Inger kombinerar de mjuka linjerna i kaftanen med de raka i den långa kjolen.

Här aktualiseras således åter frågan om likhet och särart. Margit Sahlin företrädde, som nämnts, en särartstanke när det gällde kvinnor i prästämbetet. Det gällde såväl utövandet av yrkesrollen som klädseln. Men flertalet av mina informanter har en jämställdhetsorienterad syn på sin yrkesroll, däremot har de lite varierande synpunkter när det gäller klädseln. Detta hänger givetvis samman med deras personliga smak och klädstil. Lisa fortsätter: ”Ja, jag gillar den [präströjkan]. Men prästskjorta till vardags har jag inte om jag inte måste eller tycker att jag behöver det för att markera vem jag är. Jag är ingen prästskjortefreak och behöver inte prästskjortan för min identitet varje dag.”

Lisas uttalande är intressant, eftersom hennes syn på prästskjortan skiljer sig från vad många andra informanter framhåller, nämligen att prästskjortan är ett plagg de gärna bär. Den utgör en etikett och ett varumärke, något som både kan skydda bäraren och fungera som ett hinder. Frimärksskjortan kan inbjuda till kontakt och samtal, men också fungera som en barriär. Britt-Inger finner prästskjortan praktisk:

Prästskjorta använder jag ofta. Jag har vanliga traditionella skjortor samt skjortor i trikå. Jag stortrivs i trikåalternativet! De är smidiga och lättskötta. Snygga att ha till kjol och under en kofta/ tröja. Synd bara att de är vansinnigt dyra. Till prästskjorta har jag det som passar för dagen – Är det konfirmander då har jag jeans. Gudstjänst av något slag, snyggare byxa/ kjol med kofta, kavaj till.

Senare meddelar Britt-Inger att hon hittat ett lämpligt kjolmärke: ”Jag har upptäckt att kjolar av märket Desigual passar väldigt bra ihop med trikåprästskjortor.”¹⁸ Även om bruket av frimärksskjorta har förenklat prästernas kostymering och gjort den mer praktisk, så är det inte vad som helst som passar att kombinera med den. Snitt

och kvalitet måste fungera för att helheten skall bli stilren. Också skovalet måste tänkas igenom i samband med olika arbetsuppgifter. Britt-Inger fortsätter:

Skor jag använder i jobbet beror helt på vad jag ska göra. Är det begravning då försöker jag att vara nedtonad. Jag tycker om skor med klack, men vid en begravning blir det en enkel svart loafer eller en svart pumpsmodell med lagom hög klack. Är det vardag, med t ex konfirmander, skolbesök då har jag kanske en stövlett. Det viktiga är att välja passande skor för ändamålet. Förutom att jag ska kunna gå och stå en stund ska inte mina kläder dra fokus från det som är det viktiga. Vid en gudstjänst har jag alba eller röcklin,¹⁹ det enda som syns av mina kläder är då mina skor. De ska vara snygga, putsade och lite ”lagom” tycker jag.

Skovalet styrs av tankar om vad som är lämpligt och passande i olika sammanhang, men också av praktiska hänsyn. Om man står och går på kalla kyrkgolv, kan det vara bekvämt med lägre klack och lite tjockare sula på skorna. En annan synpunkt som framförs är att man bör undvika ljudet av klapprande klackar i samband med gudstjänster eller andra förrättningar. De

Här förevisas en mer vardaglig klädsel med prästskjorta, frimärkskrage och hängselklänning. Till detta bärs tunna svarta strumpor och svarta skor med bekväm klackhöjd. Foto: Författaren

¹⁹ För att citera *Nationalencyklopedin*: ”Alba, mässkjorta, liturgiskt plagg av vitt linne. Den bärs under medeltiden med halslin men har senare även haft fast krage, under 1700- och 1800-talen spetsprydd. Den bärs under mässhaken eller som självständigt plagg.” (www.ne.se) Vidare kan man läsa att röcklin eller röcklin, är en ”liturgisk underklädnad av vitt linne, vid modell med rund halsringning och vida armar. Den bärs utan skärp och med stolan hängande rakt ned. Den brukas under korkåpan eller utan överplagg.” (Ibid.) Stolan i sin tur utgörs av ett brett band, som bärs över alba eller röcklin. Ofta är stolan prydd med tre kors (ibid).

¹⁸ E-post från Britt-Inger till författaren 2013-01-18.

liturgiska plaggen formar, precis som övriga plagg, sättet att gå och stå, att framträda och uppträda. Att bära skor med stilettklack till mässhake är både opraktiskt och något av ett stilbrott, menar de flesta informanter. De materiella och rumsliga förutsättningarna sätter således gränser för vad som upplevs som praktiskt. Kyrkorummet, dess utsmyckning och textilier styr också vad som anses vara passande (jfr Damsholt m.fl., red., 2009). Även om kyrkans personal påverkar kyrkorummet på olika sätt, påverkas de i sin tur av den fysiska miljö de befinner sig i.

BLOMMIG, RÖD ELLER TRANSPARENT?

De flesta informanter menar, vilket framkommit ovan, att en präst under tjänsteutövning bör tona ned sig själv som privatperson och i stället framträda som mer neutral i sin yrkesroll. Det är budskapet och gärningen som är det viktiga, inte klädsel, smink och accessoarer. Därför skall inte heller dessa dra till sig uppmärksamhet. Britt-Inger formulerar det så här:

Någonstans, någon gång under min prästutbildning fick jag höra en formulering, en präst ska vara transparent. Jag tyckte om det, den beskrivningen – det är nog efter det jag försöker leva när jag är i tjänst. Jag tänker att genom mitt sätt att klä mig, frisyr och smycken ska jag inte dra blicken eller tankarna till mig från det som verkligen är centralt då, nämligen gudstjänsten. Genom att försöka vara ”hel och ren” välvärdad tänker jag att jag ”smälter” in bättre. Till exempel har jag aldrig färgat nagellack när jag firar gudstjänst, har begravning, dop eller så. Ofärgat eller fransk manikyr får det bli då, färgen sparar jag till då jag är ledig.

När det gäller frågan om nagellack och smink hyser informanterna i huvudsak samma uppfattning. De flesta är överens om att man kan var sminkad, men på ett diskret sätt. Somliga menar att man kan bära nagellack i neutrala färger medan andra, som Britt-Inger, tycker att färgat nagellack hör hemma i privatsfären. De flesta menar att yrkesrollen föreskriver en diskretion, som innebär att man tonar ned privatpersonens kläd- och smakpreferenser, även om man inte helt kan eller bör dölja vem man ”är”, som Lisa säger.

Det händer emellertid att somliga vill sticka ut en aning. Ulrika (f. 1963), som tycker om att klä sig ”klassiskt kvinnligt”, berättar att en kvinna på ett äldreboende hon besökte, hade synpunkter på hennes nagellack vid flera tillfällen. Det röda nagellacket ogillade den gamla damen medan det svagt rosa, som Ulrika bar några veckor senare, godkändes. Charlotta (f. 1950) var ännu djärvare när hon sydde sig en blommig prästklänning med frimärkskrage. Denna klänning använde hon vid våravslutningen på Kyrkans barntimmar, söndagsskoleavslutningar och liknande. Här leker hon på ett kreativt sätt med olika tecken och symboler för kön och profession: en förment kvinnlig

utstyrel kombineras med ”frimärket”, ämbetsemblemet som signalerar en specifik yrkesroll.

Hur skall man då tolka Charlottas till synes halsbrytande kombination av tecken för manlighet respektive kvinnlighet? Jag uppfattar det som en markering. Det handlar inte enbart om skapa en mer lättburen prästdräkt under den varma årstiden. Det är också ett medvetet normbrott, ja, rent av en lite lekfull och ironisk drift med reglementet. De symboltyngda prästkläderna lättas upp, ja, kanske till och med ifrågasätts på ett humoristiskt sätt.

Det är naturligtvis inte bara informanterna som lägger vikt vid klädseln, församlingsbor och andra noterar ofta hur präster klär sig och uppträder. Reaktionen på Charlottas blommiga prästklänning är mig obekant, men Ulrikas nagellack blev, som vi sett, föremål för kommentarer. En god vän till mig reagerade i sin tur negativt på att en kvinnlig präst bar ett slags strandklänning med paljetter till grå prästskjorta med frimärkskrage. Kombinationen uppfattades inte som lyckad, även om vederbörande inte bar denna utstyrel i samband med en gudstjänst utan vid en sommarkonsert i en kyrka på landet. Dock kan reaktionerna naturligtvis variera. Röda högklackade pumps vid en kyrklig samling eller det årliga kyrkomötet i Uppsala kan av somliga uppfattas som snyggt och ”tufft”, av andra som opassande eller utmanande. Högklackade skor betraktas ofta som festliga och eleganta, ibland rentav som sexiga och den röda färgen är starkt symbolladdad (Stadin 2010).

EN POWER DRESS MELLAN LIKHET OCH SÄRART

Kvinnor i prästyrket måste balansera mellan olika förväntningar och föreställningar, som både de själva och andra har. Dels skall de följa olika slags normer för kvinnlighet, dels leva upp till föreställningar om hur en präst bör se ut och bete sig. Här spelar klädval och framtoning en inte obetydlig roll. De skall inte spela för mycket på sin kvinnlighet, men inte heller vara okvinnliga. De förväntas vara såväl ”riktiga” kvinnor som seriösa och förtroendeingivande yrkesutövare. Att vara kvinna och präst tycks således handla om att utföra en utomordentlig balansakt (Ohlander 1987). Liknande balansnummer utförs av kvinnor inom många andra yrkesområden också, men det blir särskilt tydligt inom ett fält där yrkesutövarna bär ett slags uniform.

Kanske kan kaftan- och kaftanettbruket bland kvinnliga präster betraktas som ett resultat av denna balansakt och en parallell till den *power dress* (en damdräkt med breda axlar), som kvinnor i affärsvärlden och andra mansdominerade branscher började ikläda sig på 1980-talet. Denna dräkt ansågs befrämja kvinnors karriärmöjligheter genom att uppvisa vissa för maskulina plagg karakteristiska drag (Mörck 2009:286). Några kvinnliga informanter berättar, som nämnts, att det är viktigt för dem att se ut som ”riktiga” präster, inte som klänningsklädda tanter, vilket ger ett visst stöd

åt antagandet om kaftanen/kaftanetten som en power dress för kvinnor. Det innebär dock inte att flertalet vill se ut som kvinnor förklädda till män. Lisa, Britt-Inger och flera med dem har löst problemet genom att välja kaftan med s.k. kvinnligt snitt, varmed avses plagg med "mjukare" och mer svepande linjer. Dessa mjukare skärningar kombineras med lång, rak kjol. Det "kvinnligt" böljande kombineras således med det "manligt" raka och avskurna.

Tyngdpunktsförskjutningen från särart till likhet i ämbetsdräkten inrymmer dock en viss ambivalens: samtidigt som många kvinnor fjärrmat sig från de kvinnligt kodade sahlänklänningarna, uppfattar man de ursprungliga ämbetsplaggen som obekväma och just okvinnliga: de är för stora, för långa och för vida. De har helt enkelt inte skapats för att passa kvinnors kroppar. Detta är ett uttryck för vad statsvetaren Cecilia Åse (2000:55) i sin undersökning om polisuniformen kallar för *glappet*. Därmed avses att det uppstår ett glapp mellan innebörden av att vara kvinna och innebörden av att vara utövare av en viss yrkesroll, i detta fall präst. Kvinnorna är präster trots sina "annorlunda" kroppar. De underordnas en manlig norm (bl.a. i fråga om kläder), som de måste förhålla sig till. Bär de prästklänning, så sticker de ut som just kvinnliga präster. Bär de kaftanliknande plagg eller mer traditionell prästskjorta känner de sig inte alltid bekväma i kostymeringen. Här pågår emellertid ett identitets- och professionaliseringsprojekt som avsätter spår på olika plan, exempelvis i fråga om klädseln. Kvinnor i prästämbetet skapar i samarbete med sömmerskor, skräddare och konfektionsfirmor nya varianter av ämbetskläder, många med den traditionella prästdräkten som utgångspunkt, andra mer fantasifulla.

KVINNOR SKAPAR KYRKORUM – AVSLUTANDE REFLEXIONER

De kvinnliga prästerna i min undersökning väljer att skapa och ta plats i kyrkorummet på lite olika sätt. Lisa tillhör om inte pionjärgenerationen så väl den generation som kom därefter. Hon var en av aktörerna och kreatörerna när det gällde prästklädernas utformning för kvinnor. Hon har sett modetrender komma och gå, men ser helst att de inte avsätter alltför tydliga spår i ämbetsplaggen. Britt-Inger prästvigdes betydligt senare och har en ganska strikt syn på vad som är lämpliga plagg för präster i ämbetsutövning. Prästen bör vara transparent. De flesta informanter delar denna uppfattning: prästens klädsel eller framtoning bör inte fånga människors intresse så till den milda grad att själva budskapet klingar ohört. Några av kvinnorna i min undersökning har gjort större eller mindre markeringar när det gäller det yttre. Ulrika bar exempelvis ett mer färgstarkt nagellack än förväntat och Charlotta sydde en blommig klänning med frimärkskrage. Medan Ulrikas

målade naglar ligger i linje med en förment kvinnlig framtoning, kan man betrakta Charlottas tilltag som än mer djärvt. Här kombineras ett traditionellt feminint plagg, den blommiga klänningen, med den ursprungligen manliga professionens signum, frimärkskragen.

Kvinnors professionaliseringsprocess inom prästyret kan avläsas på flera nivåer (jfr Meurling 2002, 2006), bland annat när det gäller valet av ämbetsklädsel. Mitt material visar en tendens som rör sig från den särartsbetonade sahlänklänningen mot kaftaner, kaftanetter och andra typer av plagg, som ligger närmare ett likhetstänkande, dock ofta med förbehållet att man vill behålla något kvinnligt i snitt och skärningar. Vari detta "kvinnliga" består är inte självklart, men böljande linjer tycks associeras med mjukhet och kvinnlighet, medan raka linjer framstår som maskulina i detta sammanhang. Man kan tolka det som ett slags överbryggande av det ovan nämnda glappet: en manlig klädkod efterlevs, men bara till viss del. Den bearbetas och anpassas till kvinnorna i ämbetet. Här kommer såväl praktiska överväganden, personlig smak som synen på prästrollen in i bilden.

Även den fysiska miljön i vilken människor tar plats, spelar roll i sammanhanget. Från ett etnologiskt perspektiv är föremål och miljöer närmast att betrakta som aktörer eller subjekt, som inte bara hanteras av människor utan som också påverkar dem. Processen är dynamisk och dubbelriktad. Informanterna tar spjörn inte bara mot föreställningar om yrkesroll och kön utan också mot implicita budskap i den fysiska miljön. En medeltidskyrka ger vissa signaler, en 1800-talsprästgård eller en nybyggd pastorexpedition andra.

Symboliken i de sociala sammanhangen är också värd att uppmärksamma, inte minst i kyrkans värld (Larsson 2008:14). Präster gör ett slags sceniska framträdanden, där den yttre apparitionen har betydelse både för dem själva och för människor de möter. Här kan de kvinnliga prästerna välja att följa gängse klädkoder, men de kan också tänja på gränserna för att påverka, försöka förändra eller driva med våra föreställningar om kön och yrkesroll.

Men är då valet av kläder alltid så planerat och genomtänkt? Styr inte tillfälligheterna någon gång klädvalet också för kvinnliga präster? Jo, det händer, som för informanten Petra (f. 1960), som här får sista ordet:

Nu har jag ärvt en del kläder och skor efter min lillasyster, som verkligen har tyckt om att handla modekläder och skor (främst i utlandet eftersom hon rest mkt), och dem har jag ofta kombinerat ihop med mina övriga kläder. Så ibland har jag naturligtvis hoppat i hennes svarta lackskor eller hennes korta livréjackor med guldknappar när jag har stuckit iväg på förrättningar, eftersom de kläderna har legat framme och funnits till hands.²⁰

²⁰ Svar på frågelistan 2012-08-14.

REFERENSER

Otryckta källor

Intervjuer

Intervjuer med nitton informanter födda mellan åren 1947 och 1974, bl.a. intervju med Elisabeth Nordlander 2012-04-04. Tio frågelistsvar.

Frågelistsvar och e-post

Britt-Inger 2012-09-27, 2013-01-18

Lisa Tegby 2012-04-15

Petra 2012-08-14

Tryckta källor

Webbsidor

<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/D3A8192F72ADA460C22578AF003013CE?OpenDocument&lang=SV> (2013-01-21)

www.casualpriest.com (2013-01-24)

www.clergycollection.com/produkter_pd_d.aspx (2013-01-24)

Pressmaterial

Tidningen Ångermanland 2000-06-27.

Litteratur

Berggrén, Gunnel 2002. *Prästens kläder och kyrkans textilier*. Stockholm: Verbum.

Berglund-Lake, Håkan 2001. *Livet äger rum. Försörjning och platstagande i norrländska sågverkssamhällen*. Etnolore 22. Uppsala universitet: Uppsala. (Diss.)

Bringéus, Nils-Arvid 2005. *Den kyrkliga seden*. Stockholm: Carlsson.

Butler, Judith 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (red.) 2004. *Genushistoria. En historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur.

Damsholt T., Simonsen, DG & Mordhorst C. (red.) 2009. *Materialiseringer: nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. Århus: Århus Universitetsforlag.

Engström, Elin 2008. Hur står det till idag då? Från att få bli till att få vara präst. Hössjer Sundman, Boel (red.), *Äntligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958*. Stockholm: Verbum.

Hössjer Sundman, Boel (red.) 2008. *Äntligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958*. Stockholm: Verbum.

Irlinger, Irma 2005. *Kvinnoprästmotstånd inom Svenska kyrkan. Lisa Tegby – tre fallstudier*. [Eget förlag:] Umeå.

Larsson, Marianne 2008. *Uniformella förhandlingar. Hierarkier och genusrelationer i Postens kläder 1636–2008*. Nordiska museets handlingar 134. Stockholm: Nordiska museet. (Diss.)

Larsson, Marianne 2010. Uniformen i modet, modet i uniformen. *Fataburen: Modemedvetna museer*. Stockholm: Nordiska museet.

Meurling, Birgitta 2002. The Pure Heart. The Construction of Professionalism among Swedish Clergywomen. *Arv. Nordic Yearbook of Folklore* 2002.

Meurling, Birgitta 2008. I själen alltid ren. Prästvigda kvinnors syn på sin yrkesroll.

Hössjer Sundman, Boel (red.), *Äntligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958*. Stockholm: Verbum.

Meurling, Birgitta 2011a. På Pastoralinstitutets catwalk. Kvinnor i prästräkt. *Tidsskrift för kulturforskning*, vol. 10, nr 2–3.

Meurling, Birgitta 2011b. Med ledig elegans. Kön, kläder och performance på den kyrkliga arenan. Installationsföreläsning den 15 november 2011. *Meddelanden. Etnologiska avdelningen vid Uppsala universitet* nr 53.

- Meurling, Birgitta, 2012. På Pastoralinstitutets catwalk – Prästplagg, kön och identitet. *Svensk kyrkotidning* nr 7.
- Moi, Toril 1996. *Simone de Beauvoir. Hur man skapar en kvinnlig intellektuell*. Stockholm/ Stehag: Symposion.
- Mörck, Magnus 2009. En reva i kostymen. Maskulinitet, mode och makt. Gradén, L. & Petersson McIntyre, M. (red.), *Modets metamorfoser. Den klädda kroppens identiteter och förvandlingar*. Stockholm: Carlssons.
- Nationalencyklopedin*. www.ne.se (2013-01-24)
- Ohlander, Ann-Sofie 1987. En utomordentlig balansakt. Kvinnliga forskarpionjärer i Norden. *Historisk tidskrift*.
- Rosenhorn, Susanna 2009. "Jag är jag, vem ska jag rätta mig efter". *Relationen mellan kvinnliga präster, officiella rekommendationer och klädproducenter*. (Opublicerad c-uppsats i etnologi.) Uppsala universitet: Etnologiska avdelningen.
- Sahlin, Margit & Nordlander, Elisabeth 2010. *På väg mot verklighet*. Skellefteå: Artos.
- Stadin, Kekke 2010. *Maktens män bär rött. Historiska studier av manlighet, manligt framträdande och kläder*. Stockholm: Carlsson.

FÖRFATTARPRESENTATION

Birgitta Meurling är professor i etnologi vid Uppsala universitet och docent i folkloristik vid Åbo Akademi. Hennes forskningsområden omfattar bl.a. prästerlig kultur, akademi och kön samt kroppsideal i ett kulturvetenskapligt perspektiv. Hon har även intresserat sig för frågor rörande en genusmedveten museologi och museiverksamhet.